

**ДВНЗ “ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ МЕДИЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І.Я. ГОРБАЧЕВСЬКОГО МОЗ
УКРАЇНИ”**

КАФЕДРА МЕДИЧНОЇ БІОЕТИКИ І ДЕОНТОЛОГІЇ

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Проректор з науково-педагогічної роботи
проф. А.Г. Шульгай

“ ____ ” _____ 2016 року

РОБОЧА ПРОГРАМА

**дисципліна «БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ; ОСНОВИ
БІОЕТИКИ ТА БІОБЕЗПЕКИ»**

Другий (магістерський) рівень
(назва рівня вищої освіти)

Магістр
(назва ступеня, що присвоюється)

**галузь знань 22 «ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я»
спеціальність 221 «СТОМАТОЛОГІЯ»
факультет стоматологічний
навчальний рік 2016-2017**

Розробники: к. мед. н., доцент кафедри медичної біоетики і деонтології Толокова Т.І.

Схвалено на засіданні кафедри медичної біоетики і деонтології
„ 23 ” червня 2016 року, протокол № 12

Завідувач кафедри, професор

Н. М. Волкова

© _____, 2016 рік

© _____, 2017 рік

**Тернопіль
2016**

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	
Кількість кредитів – 3,0	Галузь знань 22 «Охорона здоров'я»	Нормативна	
	Спеціальність: 221 «Стоматологія»	Рік підготовки	
1-й			
Семестр			
		I-й	
Лекції			
Загальна кількість годин – 90			20 год.
	Освітньо-кваліфікаційний рівень: магістр Кваліфікація «Лікар-стоматолог»	Семінарські	
			20год.
		Лабораторні	
		год.	год.
		Самостійна робота	
			50 год
		Індивідуальні завдання:	
		год.	
		Вид контролю:	
			Залік

Матриця відповідності визначених Стандартом компетентностей дескрипторам НРК

№	Класифікація компетентностей за НРК	Знання	Уміння	Комунікація	Автономія та відповідальність
1	2	3	4	5	6
Інтегральна компетентність					
Здатність розв'язувати складні задачі і проблеми у галузі охорони здоров'я за спеціальністю «стоматологія» у професійній діяльності або у процесі навчання, що передбачає проведення досліджень і/або здійснення інновацій та характеризується невизначеністю умов і вимог					
Загальні компетентності					
1.	Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу, здатність вчитися і бути сучасно навченим.	Знати способи аналізу, синтезу та подальшого сучасного навчання	Вміти проводити аналіз інформації, приймати обґрунтовані рішення, вміти придбати сучасні знання	Встановлювати відповідні зв'язки для досягнення цілей.	Нести відповідальність за своєчасне набуття сучасних знань.
2.	Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності	Мати глибокі знання із структури професійної діяльності.	Вміти здійснювати професійну діяльність, що потребує оновлення та інтеграції знань.	Здатність ефективно формувати комунікаційну стратегію у професійній діяльності	Нести відповідальність за професійний розвиток, здатність до подальшого професійного навчання з високим рівнем автономності.
3.	Здатність застосовувати знання в практичних ситуаціях	Мати спеціалізовані концептуальні знання, набуті у процесі навчання.	Вміти розв'язувати складні задачі і проблеми, які виникають у професійній діяльності.	Зрозуміле і недвозначне донесення власних висновків, знань та пояснень, що їх обґрунтовують до фахівців та нефаківців.	Відповідати за прийняття рішень у складних умовах
4.	Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.	Мати досконалі знання державної мови.	Вміти застосовувати знання державної мови, як усно так і письмово.	Використовувати при фаховому та діловому спілкуванні та при підготовці документів державну мову.	Нести відповідальність за вільне володіння державною мовою, за розвиток професійних знань.
5.	Навички	Мати глибокі	Вміти	Використовува	Нести

	використання інформаційних і комунікаційних технологій.	знання в галузі інформаційних і комунікаційних технологій, що застосовуються у професійній діяльності.	використовувати інформаційні та комунікаційні технології у професійній галузі, що потребує оновлення та інтеграції знань.	ти інформаційні та комунікаційні технології у професійній діяльності.	відповідальність за розвиток професійних знань та умінь.
6.	Здатність до адаптації та дії в новій ситуації.	Знати види та способи адаптації, принципи дії в новій ситуації	Вміти застосувати засоби саморегуляції, вміти пристосовуватися до нових ситуацій (обставин) життя та діяльності.	Встановлювати відповідні зв'язки для досягнення результату.	Нести відповідальність своєчасне використання методів саморегуляції.
7.	Здатність до вибору стратегії спілкування; здатність працювати в команді; проявляти навички міжособистісної взаємодії.	Знати тактики та стратегії спілкування, закони та способи комунікативної поведінки	Вміти приймати обґрунтоване рішення, обирати способи та стратегії спілкування для забезпечення ефективної командної роботи	Використовувати стратегії спілкування та навички міжособистісної взаємодії	Нести відповідальність за вибір та тактику способу комунікації.
8.	Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів); орієнтація на безпеку.	Знати як діяти на основі етичних міркувань (мотивів); орієнтація на безпеку.	Вміти діяти на основі етичних міркувань (мотивів); орієнтація на безпеку.	Використовувати дії основних етичних міркувань (мотивів).	Нести відповідальність за діяти; орієнтуватись на безпеку.
9.	Визначеність і наполегливість щодо поставлених завдань і взятих обов'язків	Знати обов'язки та шляхи виконання поставлених завдань.	Вміти визначити мету та завдання бути наполегливим та сумлінним при виконання обов'язків.	Встановлювати міжособистісні зв'язки для ефективного виконання завдань та обов'язків.	Відповідати за якісне виконання поставлених завдань.
10.	Прагнення до збереження навколишнього середовища.	Знати проблеми збереження навколишнього середовища та шляхи його збереження.	Вміти формувати вимоги до себе та оточуючих щодо збереження навколишнього середовища.	Вносити пропозиції відповідним органам та установам щодо заходів до збереження та охороні навколишнього середовища.	Нести відповідальність щодо виконання заходів збереження навколишнього середовища в рамках своєї компетенції.
11.	Здатність діяти соціально	Знати свої соціальні та	Формувати свою громадянську	Здатність донести свою	Відповідати за свою

	відповідально та свідомо.	громадські права та обов'язки.	свідомість, вміння діяти відповідно до неї.	громадську та соціальну позицію.	громадянську позицію та діяльність.
Спеціальні (фахові, предметні) компетентності					
1.	Оцінювання впливу навколишнього середовища на стан здоров'я населення (індивідуальне, сімейне, популяційне).	Знати методи оцінки здоров'я населення; фактори навколишнього середовища, які негативно впливають на здоров'я населення; факторів навколишнього середовища та методи визначення зв'язку між ними; заходи профілактики негативного впливу факторів навколишнього середовища на здоров'я населення.	Вміти оцінити стан здоров'я населення, стан навколишнього середовища та негативні фактори впливу на здоров'я. Вміти формувати профілактичні заходи на підставі даних про зв'язок між станом навколишнього середовища та станом здоров'я певних контингентів населення.	Формувати висновки щодо стану здоров'я населення, на підставі даних про зв'язок з факторами навколишнього середовища, соціально-економічних та біологічних детермінант та вносити пропозиції відповідним органам та установам щодо проведення профілактичних заходів.	Нести відповідальність за своєчасні висновки щодо стану здоров'я населення на підставі даних негативного впливу факторів навколишнього середовища, соціально-економічних та біологічних детермінант, за своєчасне внесення пропозицій щодо проведення відповідних профілактичних заходів.

Інтегральні кінцеві програмні результати навчання, формулюванню яких сприяє дисципліна:

Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу, здатність вчитися і бути сучасно навченим;

Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності;

Здатність застосовувати знання в практичних ситуаціях;

Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово;

Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій;

Здатність до адаптації та дії в новій ситуації;

Здатність до вибору стратегії спілкування; здатність працювати в команді; проявляти навички міжособистісної взаємодії;

Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів); орієнтація на безпеку;

Визначеність і наполегливість щодо поставлених завдань і взятих обов'язків;

Прагнення до збереження навколишнього середовища;

Здатність діяти соціально відповідально та свідомо;

Здатність розв'язувати типові та складні спеціалізовані задачі та практичні;

Інтегрувати знання та вирішувати складні питання, формулювати судження за недостатньої або обмеженої інформації; ясно і недвозначно доносити свої висновки та знання, розумно їх обґрунтовуючи, до фахової та не фахової аудиторії. Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій. Прагнення до збереження навколишнього середовища.

Результати навчання дисципліни:

1. Здатність оцінювати події та явища з позицій загальнолюдських гуманістичних цінностей та моралі;
2. У своїй фаховій діяльності лікар здатний визначати прийнятні форми дотримання вимог етики;
3. У своїй фаховій діяльності лікар здатний визначати прийнятні форми дотримання вимог біоетики та деонтології;
4. На основі визначення форми дотримання вимог етики, біоетики та деонтології лікар здатний використовувати у своїй фаховій діяльності норми етики;
5. Лікар здатний застосовувати моральні, етичні і фахові норми в професійній і життєдіяльності;
6. Лікар здатний демонструвати розуміння нормативно-правового регулювання взаємовідносин лікар-хворий;
7. Лікар здатний використовувати принципи моралі та враховувати національні та релігійні особливості для виконання професійних функцій.

2. ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА І СТРУКТУРА ДИСЦИПЛІНИ

Програма з дисципліни «Безпека життєдіяльності; основи біоетики і біобезпеки» для студентів вищих медичних навчальних закладів освіти України III-IV рівнів акредитації складена для спеціальності спеціальності 221 «Стоматологія», галузі знань 22 «Охорона здоров'я», для освітньо-кваліфікаційного рівня «Магістр» із кваліфікацією «Лікар-стоматолог».

Програма складена відповідно до навчального плану підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «Магістр» відповідної кваліфікації та спеціальності у вищих навчальних закладах МОЗ України з урахуванням стандарту вищої освіти другого (магістерського) рівня підготовки здобувачів вищої освіти, примірних навчальних планів і робочих навчальних планів, обговорених і затверджених на засіданні Вченої Ради ДВНЗ «Тернопільський державний медичний університет імені І.Я. Горбачевського МОЗ України» 31.05.2016 Протокол №18 та введених в дію наказом ректора по університету № 225 від 01.06 2016 р.

БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ; ОСНОВИ БІОЕТИКИ І БІОБЕЗПЕКИ як навчальна дисципліна:

а) базується на попередньо вивчених студентами в середній загальноосвітній школі таких предметів як "Безпека життєдіяльності", "Загальна біологія", "Біологія людини", "Біологія тварин", «Основи етики і естетики».

б) забезпечує високий рівень підготовки галузі «Охорони здоров'я»;

в) закладає студентам фундамент для подальшого засвоєння ними знань з профільних теоретичних і клінічних професійно-практичних дисциплін, що вивчаються відповідно до навчального плану, що передбачають викладання дисципліни з формуванням умінь застосовувати знання з «Безпеки життєдіяльності; основ біоетики і біобезпеки» в процесі подальшого навчання, а також у професійній діяльності.

Термін вивчення навчальної дисципліни «Безпека життєдіяльності; основи біоетики і біобезпеки» здійснюється студентами на 1 курсі, I семестрі.

3. МЕТА ВИВЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

МЕТА навчальної дисципліни "Безпека життєдіяльності; основи біоетики і біобезпеки" впливає із цілей освітньої-професійної програми підготовки випускників вищого медичного навчального закладу та визначається змістом тих системних знань та умінь, котрими повинен оволодіти лікар-спеціаліст. Знання, які студенти отримують із навчальної дисципліни, є базовими для блоку дисциплін, що забезпечують природничо-наукову (блок ПН) і професійно-практичну (блок ПП) підготовку.

Вивчення дисципліни "Безпека життєдіяльності; основи біоетики і біобезпеки" формує у студентів цілісну уяву щодо моральної сторони діяльності людини в медицині та біології; формує знання щодо збереження живими організмами своєї біологічної суті, біологічних якостей, запобігання широкомасштабній втраті біологічної цілісності; формує знання щодо законодавчих документів, які захищають індивідуум, суспільство і людство в цілому від небажаних і згубних наслідків упровадження в практику нових медико-біологічних технологій; виховує глибоку переконаність в необхідності неухильного дотримання етичних і моральних норм, правил і принципів у своїй практичній діяльності; формує вміння оцінювати новітні досягнення біології та медицини з точки зору визначення ступеня їх небезпеки для людини і суспільства сьогодні й у майбутньому.

У результаті вивчення дисципліни «Безпека життєдіяльності; основи біоетики і біобезпеки» студент повинен знати:

- - історичні етапи розвитку медичної етики, біоетики та ноетики як науки;
- - методи, принципи і теорію біомедичної етики;
- - міжнародні декларації з питань медичної етики, біоетики;
- - основи біобезпеки держави;
- - актуальні питання пов'язані з наростаючими біозагрозами в умовах швидкого розвитку сучасних наукових технологій;
- - біоетичні проблеми в багатонаціональному суспільстві;
- - біоетичні основи професійної діяльності лікаря;
- моделі стосунків біоетичних аспектів основ спілкування між лікарем і пацієнтом та його сім'єю;
- - медико-етичну роль і відповідальність лікарів, середнього та молодшого медичного персоналу;
- - медико-етичну роль сім'ї в прийнятті медичних рішень
- - морально-етичні принципи правдивості та інформованої згоди;
- принцип конфіденційності (лікарська таємниця) його медико-етичний та правові аспекти;
- - біоетичні та правові проблеми клінічних випробувань лікарських препаратів та медичних технологій;

У результаті вивчення дисципліни «Безпека життєдіяльності; основи біоетики і біобезпеки» студент повинен вміти:

- - застосовувати моральні, етичні та фахові норми в професійній життєдіяльності;
- - демонструвати розуміння нормативно-правового регулювання взаємовідносин «лікар – хворий»;
- - демонструвати володіння принципами медичної деонтології;
- - інтерпретувати розвиток медицини в історичній ретроспективі;
- - трактувати основні історико-медичні події;
- - застосовувати у практичній діяльності і інтерпретувати й попереджати ризики біотероризму у контексті спалахів природних захворювань;
- - демонструвати володіння морально-етичними принципами ставлення до живої людини, її тіла як об'єкта анатомічного та клінічного дослідження.

У результаті вивчення дисципліни «Безпека життєдіяльності; основи біоетики і біобезпеки» студент повинен оволодіти навичками:

- оцінювати сучасні біомедичні технології та професійні стосунки з людьми з позиції моралі, гідності людського життя та біобезпеки.

Схвалено на засіданні кафедри медичної біології
„23” червня 2016 року, протокол № 12

Завідувач кафедри, професор

Н. М. Волкова

4. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Видами навчальних занять згідно з навчальним планом є:

- А)** лекції;
- Б)** семінарські заняття;
- В)** самостійна робота студентів;
- Г)** консультації.

Лекції охоплюють основний теоретичний матеріал окремої або кількох тем навчальної дисципліни, розкривають основні проблемні питання відповідних розділів дисципліни.

Семінарські заняття передбачають детальний розгляд студентами окремих теоретичних положень навчальної дисципліни з викладачем і формування вміння та навичок їх практичного застосування шляхом індивідуального виконання студентом сформульованих завдань та вирішення ситуаційних задач.

Самостійна робота студентів передбачає оволодіння студентом навчальним матеріалом, а саме самостійне опрацювання окремих тем навчальної дисципліни у час, вільний від обов'язкових навчальних занять, а також передбачає підготовку до усіх видів контролю. Навчальний матеріал дисципліни, передбачений робочим навчальним планом для засвоєння студентом у процесі самостійної роботи, виноситься на підсумковий контроль поряд з навчальним матеріалом, який опрацьовувався при проведенні аудиторних занять.

Консультації (індивідуальні або групові) проводяться з метою допомоги студентам розібратись та роз'яснити складні для самостійного осмислення питання, вирішити складні проблеми, які виникли при самостійному опрацюванні навчального матеріалу при підготовці до практичного заняття, підсумкового заняття.

При вивченні дисципліни використовують адекватні методи навчання.

За джерелами знань використовують методи навчання: словесні – розповідь, пояснення, лекція, інструктаж; наочні – демонстрація, ілюстрація; практичні – практична робота, вирішення задач. За характером логіки пізнання використовуються методи: аналітичний, синтетичний, аналітико-синтетичний, індуктивний, дедуктивний. За рівнем самостійної розумової діяльності використовуються методи: проблемний, частково-пошуковий, дослідницький.

5. ЗМІСТ ПРОГРАМИ

МОДУЛЬ 1. «БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ; ОСНОВИ БІОЕТИКИ ТА БІОБЕЗПЕКИ»

Конкретні цілі:

- Знати історичні етапи розвитку медичної етики, біоетики та нооетики як науки.
- Знати методи, принципи і теорію біомедичної етики.
- Ознайомитись з міжнародними деклараціями з питань медичної етики, біоетики.
- Засвоїти основи біобезпеки держави.
- Аналізувати біоетичні основи професійної діяльності лікаря.
- Засвоїти медико-етичну роль і відповідальність лікарів, середнього та молодшого медичного персоналу;
- Інтерпретувати розвиток медицини в історичній ретроспективі;
- Трактувати основні історико-медичні події;

ТЕМА 1. Біоетика: предмет, мета і задачі в системі охорони здоров'я. Історія професійної медичної етики, нооетики Біоетика і становлення національної системи охорони здоров'я в Україні.

Історія біоетики. Передумови становлення біоетичних поглядів у медицині;

Комітети з етики та їх роль в ухваленні рішення про біомедичне дослідження. Біоетичні комітети в Україні.

Основні принципи державної політики в галузі біоетики. Механізми реалізації державної політики в галузі біоетики;

Біоетика: проблемне поле, універсальні принципи і моральні цінності.

Моделі біоетики. Деонтологічна модель біоетики і принцип “дотримання обов'язку”. Ліберально-радикальна модель біоетики. Соціологічно-утилітаристична модель біоетики. Персоналістична модель біоетики. Біоетична модель Гіпократу. Біоетична модель Парацельса ("Роби добро"). Модель "технічного" типу. Модель сакрального типу. Модель колегіального типу. Модель контрактного типу.

ТЕМА 2. Права людини як джерело біоетичних принципів та критеріїв поведінки. Вартість життя та здоров'я людини. Міжнародні документи з питань біоетики та прав людини.

Універсальні принципи і норми біоетики. Біоетика і принцип поваги прав та гідності людини. Принцип поваги автономії особистості. Біоетика і принцип поінформованої згоди.

Поняття «медичне право». Медичне право як невід'ємна складова підготовки лікаря в сучасних умовах в Україні.

Медична діяльність, медична допомога та медична послуга. Визначення поняття “Пацієнт”, його права та обов'язки.

Інформована добровільна згода. Автономія пацієнта (негативне право автономії – право бути вільним від примусу у лікуванні, обстеженні тощо, позитивне право автономії – право отримати правдиву і об'єктивну інформацію про свій стан здоров'я і можливі медичні послуги)

Захист особистої інформації пацієнта

Біоетичне та юридичне поняття медичної помилки. Дефекти надання медичної допомоги.

Міжнародні документи з питань біоетики та прав людини.

ТЕМА 3. Етичні основи здійснення біомедичних досліджень.

Біоетичні аспекти експериментальних і лабораторних досліджень

Етичні аспекти використання тварин в біомедичних дослідженнях

Етичні принципи проведення клінічних досліджень на людині. Інформована згода пацієнта на медичні втручання

Дотримання принципів біомедичної етики у поводженні з тілами померлих і анатомічними препаратами, використовуваними в навчальних цілях

Етичні принципи використання плацебо. Рандомізація медичних даних

Етичні комітети: пошук спільної етичної основи. Типи та функції етичних комісій. Етична основа в плюралістичному суспільстві. Питання гідності людського життя. Біоетичні комітети в Україні.

Діяльність комісій з питань етики досліджень. Співвідношення користі і ризику дослідження

ТЕМА 4. Основи біоетичної оцінки морального статусу плода та початку життя

Статус людського ембріона: моральна оцінка різних тверджень: ембріон людини має повний моральний статус; частково має морадбний статус; не має морального статусу.

Соціокультурна оцінка статусу людського ембріона.

Різні етичні погляди щодо абортів: забороняюча точка зору; заборона абортів лише на пізній стадії вагітності; дозволяюча точка зору. Медичні покази до абарту. Біоетичні проблеми створення ембріонів людини. Етичні проблеми пренатальної діагностики. Етичні проблеми отримання стовбурових клітин.

ТЕМА 5. Виховання поваги до здорового способу життя.

Здоров'я, філософське, біологічне та етичне визначення. Визначення здоров'я ВООЗ.

Здоровий спосіб життя як умова його тривалості, фізичного і духовного розвитку. Принципи здорового харчування. Методи загартовування і підвищення працездатності

Психічне здоров'я. Репродуктивне здоров'я. Соматичне здоров'я і старіння

Роль фізичних вправ в оздоровленні: серцево-судинної системи; дихальної системи; хребта і опорно-рухового апарату; імунної системи.

ТЕМА 6. Стан розвитку медико-біологічних наук в 21 сторіччі та дилема подвійного використання наукових досягнень.

Визначення понять біологічний ризик, біобезпека, біозахист.

Огляд наукових розробок у медико-біологічній галузі у 21-му столітті, які містять біологічні ризики. Можливі загрози біологічного походження

Поняття про подвійного використання та важлива роль вчених медико-біологічної галузі у розвитку відповідних галузей науки. Прогрес в «науках про життя» та в біотехнологіях як джерело технологій «подвійного використання»

Критерії, які визначають дослідження можливого «подвійного використання». Приклади необережного створення небезпечних біоагентів

ТЕМА 7. Діапазон загроз і ризиків у сфері сучасної медицини і біології.

Природні епідемії інфекційних хвороб. Ризики, пов'язані з безпекою/нещасні випадки у лабораторіях

Війни, тероризм і кримінальні злочини (з давніх часів до теперішнього часу). Непередбачуване майбутнє результатів медико-біологічних досліджень.

Спектр біологічних ризиків. Повне та ефективне управління біологічними ризиками. Нові виклики для лабораторної біобезпеки.

ТЕМА 8. Національні заходи запобігання біологічним ризикам і загрозам.

Суспільна система охорони здоров'я. Інструкції ВООЗ з біобезпеки/біозахисту (2004). Міжнародні медико-санітарні правила (2005). Стандарти з біоризику (2011)

Контроль озброєнь. Конвенція про заборону хімічної зброї (1993) 3. Конвенція про біологічну і токсинну зброю. Міжнародно-правовий режим біобезпеки.

ТЕМА 9. Мережа запобігання біологічним ризикам і загрозам у системі охорони громадського здоров'я.

Суспільна система охорони здоров'я: інструкції вооз з біобезпеки/біозахисту (2004); Міжнародні медико-санітарні правила (2005); Стандарти з біоризику (2011); Контроль озброєнь; конвенція про заборону хімічної зброї (1993); Конвенція про біологічну і токсинну зброю; Міжнародно-правовий режим біобезпеки.

Закон України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів про державну

систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів».

Закон України «Про затвердження державних санітарних норм і правил "організація роботи лабораторій при дослідженні матеріалу, що містить біологічні патогенні агенти і-iv груп патогенності молекулярно-генетичними методами». Діяльність вчених медико-біологічної галузі: нагляд, кодекси поведінки, освіта.

Повне та ефективне управління біологічними ризиками.

ТЕМА 10. Відповідальність вчених медико-біологічної галузі

Біоетика подвійного використання. Відповідальність, пов'язана з використанням наукових досягнень подвійного використання. Проблеми наукового аналізу співвідношення користі і ризиків. Принцип обережності (PP). Дилеми прийняття рішень у контексті подвійного використання.

6. СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Назви тем	Лекції	Практичні заняття/ семінарські заняття	Самостійна робота студента
1 Біоетика: предмет, мета і задачі в системі охорони здоров'я. Історія професійної медичної етики, ноетики Біоетика і становлення національної системи охорони здоров'я в Україні	2,0	2,0	5,0
2. Права людини як джерело біоетичних принципів та критеріїв поведінки. Вартість життя та здоров'я людини. Міжнародні документи з питань біоетики та прав людини.	2,0	2,0	5,0
3. Етичні основи здійснення біомедичних досліджень	2,0	2,0	5,0
4. Основи біоетичної оцінки морального статусу плода та початку життя	2,0	2,0	5,0
5. Виховання поваги до здорового способу життя.	2,0	2,0	5,0
6. Стан розвитку медико-біологічних наук в 21 сторіччі та дилема подвійного використання наукових досягнень.	4,0	2,0	5,0
7. Діапазон загроз і ризиків у сфері сучасної медицини і біології	4,0	2,0	5,0
8. Національні заходи запобігання біологічним ризикам і загрозам	2,0	2,0	5,0
9. Мережа запобігання біологічним ризикам і загрозам у системі охорони громадського здоров'я.	2,0	2,0	5,0
10. Відповідальність вчених медико-біологічної галузі	2,0	2,0	5,0
ВСЬОГО ГОДИН:	20,0	20,0	50,0

7. ТЕМИ ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ

Номер лекції	Тема лекції	К-сть годин
1.	Біоетика: предмет, мета і задачі в системі охорони здоров'я. Історія професійної медичної етики, ноетики. Біоетика і становлення національної системи охорони здоров'я в Україні. Історія біоетики.	2
2.	Права людини як джерело біоетичних принципів та критеріїв поведінки. Вартість життя та здоров'я людини. Міжнародні документи з питань біоетики та прав людини.	2
3.	Етичні основи здійснення біомедичних досліджень	2
4.	Основи біоетичної оцінки морального статусу плода та початку життя.	
5.	Виховання поваги до здорового способу життя.	2
6.	Стан розвитку медико-біологічних наук в 21 сторіччі та дилема подвійного використання наукових досягнень.	2
7.	Діапазон загроз і ризиків у сфері сучасної медицини і біології	2
8.	Мережа запобігання біологічним ризикам і загрозам у системі охорони громадського здоров'я.	
9.	Національні заходи запобігання біологічним ризикам і загрозам	2
10.	Відповідальність вчених медико-біологічної галузі	2
РАЗОМ:		20

8. ТЕМИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ – не передбачено

9. САМОСТІЙНА РОБОТА

Номер теми	Тема	К-сть годин
1	Напрямки і методи біоетики	5
2	Соціальна справедливість, проблеми транскультуральної етики і соціоетичні зобов'язання.	5
3	Біоетичні та правові проблеми співіснування „традиційної ” та „нетрадиційної ” медицини.	5
4	Основи біотичної оцінки та контролю генетичних технологій.	5
5	Концепція біобезпеки і ризику біомедичних технологій.	5
6	Біоетичні аспекти та біобезпека впливу навколишнього середовища на людину. Біоетичні аспекти агротехнологій.	5
7	Подвійне використання та прогрес у галузі медико-біологічних наук	5
8	Повне та ефективне управління біологічними ризиками	5
9	Ефективне спілкування у практичній роботі лікаря	5
10	Основи біоетичних проблем соціально небезпечних інфекцій	5
РАЗОМ:		50

10. ТЕМИ СЕМІНАРСЬКИХ РОБІТ

Номер семінарського заняття	Тема семінарського заняття	К-сть годин
1.	Біоетика: предмет, мета і задачі в системі охорони здоров'я. Історія професійної медичної етики, ноетики. Біоетика і становлення національної системи охорони здоров'я в Україні. Історія біоетики.	2
2.	Права людини як джерело біоетичних принципів та критеріїв поведінки. Вартість життя та здоров'я людини. Міжнародні документи з питань біоетики та прав людини.	2
3.	Етичні основи здійснення біомедичних досліджень	2
4.	Основи біоетичної оцінки морального статусу плода та початку життя.	
5.	Виховання поваги до здорового способу життя.	2
6.	Стан розвитку медико-біологічних наук в 21 сторіччі та дилема подвійного використання наукових досягнень.	2
7.	Діапазон загроз і ризиків у сфері сучасної медицини і біології	2
8.	Мережа запобігання біологічним ризикам і загрозам у системі охорони громадського здоров'я.	
9.	Національні заходи запобігання біологічним ризикам і загрозам	2
10.	Відповідальність вчених медико-біологічної галузі	2
РАЗОМ:		20

11. ТЕМИ ЛАБОРАТОРНИХ ЗАНЯТЬ – не передбачено

12. ІНДИВІДУАЛЬНІ ЗАНЯТТЯ – не передбачено

13. ПЕРЕЛІК ПРАКТИЧНИХ НАВИЧОК, ВНЕСЕНИХ У МАТРИКУЛИ
- не передбачено

14. ПЕРЕЛІК ЗАВДАНЬ ДЛЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТА (ІРС) –

Теми для написання наукового реферату

1. Медицина і етика. Конфлікт мети і засобів в біомедичній науці.
2. Форми соціальної регуляції медичної діяльності: етика, етикет, право.
3. Біомедична етика і релігійна мораль (дилеми біоетики в світлі православ'я, ісламу, католицизму і так далі).
4. Співвідношення медичної етики, біоетики і біомедичної етики.
5. Біоетичний принцип справедливості.
6. Принцип неспричинення шкоди і правила «подвійного ефекту» і «пропорційності».
7. Принцип пошани автономії особи і права пацієнта.
8. Міжнародні етичні документи і українське законодавство про права пацієнта.
9. Добровільна інформована згода в клінічній і дослідницькій практиці.

10. Правило правдивості і лікарська «свята брехня».
11. Правило конфіденційності (лікарська таємниця) в сучасній медицині.
12. Правило пошани недоторканності приватного життя.
13. Проблема лікарських помилок з історичної, етичної і правової точок зору.
14. Проблема ятрогенії в науково-медичному і етичному контексті.
15. Етичні комітети: історія формування і соціальні функції.
16. Морально-етичні проблеми абортів і контрацепції.
17. Морально-етичні проблеми штучного запліднення і клонування людини.
18. Проблема морального статусу ембріона.
19. Смерть мозку і проблема дефініції смерті.
20. Снідофобія, стигматизація, дискримінація і сегрегація ВІЛ-інфікованих в світлі моралі, етики і права.
21. Проблема добровільної інформованої згоди і конфіденційності в психіатрії.
22. Етичні і правові аспекти проблеми застосування примусу в психіатрії, поняття зловживання психіатрією.
23. Історія етичного регулювання біомедичних досліджень на людині і тваринах.
24. Роль біоетичних принципів і правил в регулюванні біомедичних досліджень на людині.
25. Етичне регулювання експериментів на тварин.
26. Етика Гіппократа і сучасність.
27. Вчення про медичну деонтології Н.Н.Петрова і сучасність.
28. Нацистська медицина в світлі моралі і лікарської етики.
29. Прикладна етика як етап розвитку історії етики.
30. Предмет біоетики в світлі сучасної філософії науки (онтологічні, гносеологічні, антропологічні і соціальні підстави біоетики).
31. Співвідношення медичної етики, біоетики і біомедичної етики.
32. Біомедична етика і релігійна мораль.
33. Основні етичні теорії в контексті біоетики.
34. Застосування етичного правила інформованої згоди у компетентних і некомпетентних пацієнтів.
35. Відмова пацієнта від медичної допомоги: етико-правовий аналіз.
36. «Свята брехня» лікаря: історичний, етичний і правовий контекст.
37. Лікарська таємниця: історичний, етичний і правовий контекст.
38. Медичний патерналізм: соціокультурний і морально-етичний контекст.
39. Проблема лікарської помилки: історичний і морально-етичний контекст.
40. Проблема ятрогенії: науково-медичний і морально-етичний контекст.
41. Етичні теорії справедливості в контексті біомедичної етики.
42. Етична категорія справедливості і проблема раціонування ресурсів охорони здоров'я.
43. Аборт як морально-етична дилема.
44. Штучне запліднення: морально-етичні і правові проблеми.
45. Перспективи клонування людини як філософська і морально-етична проблема.
46. Втручання в репродукцію людини і релігійна мораль.
47. Смерть мозку – нова концепція смерті.
48. Евтаназія як проблема біомедичної етики.
49. Сучасна паліативна медицина: новий етичний підхід.
50. Право пацієнта на смерть з гідністю: чи можуть хоспіси «зняти» проблему евтаназії?
51. Біотичні аспекти проблеми смерті людини і релігійна мораль.
52. Генетика і етика (актуальні етичні проблеми медико-генетического консультування).
53. Філософські і морально-етичні проблеми міжнародного проекту «Геном людини».

54. Євгеніка: історичні і сучасні проблеми.
55. Специфіка лікування і профілактики інфекційних хвороб під етичною точкою зору.
56. Вакцинація і права людини.
57. СНІД і етика.
58. Віл-інфекція і права людини (стигматизація, дискримінація і сегрегація ВІЛ-інфікованих як проблеми сучасного суспільства).
59. Сучасні етичні проблеми психіатрії і психотерапії.
60. Антипсихіатрія: соціокультурні і філософські витоки.
61. Моральні проблеми пересадки органів від трупів.
62. Моральні проблеми пересадки органів від живих донорів (включаючи некомпетентних донорів і донорів з соціальними обмеженнями свободи вибору).
63. Особливості застосування принципів і правил біоетики як регуляторів дослідницької діяльності в біомедицині.
64. Біобезпека та біологічні ризики
65. Генетично модифіковані організми – міфи та реалії в контексті біобезпеки
66. Біобезпека та вакцинація
67. Біобезпека використання біотехнологій
68. Трансгенні рослини і проблема біобезпеки
69. Правові аспекти біологічної безпеки при поводженні з генетично модифікованими організмами
70. Надумані та реальні ризики від комерційного використання ГМО
71. Екологічні проблеми промислових та побутових відходів
72. Безпека життєдіяльності людини та суспільства
73. Картахенський протокол з біобезпеки
74. Поняття про біологічну безпеку (біобезпеку). Законодавчі аспекти та наукові основи біобезпеки у світі та в Україні.
75. Біоетичні аспекти та біобезпека впливу навколишнього середовища на людину.
76. Основні напрямки та досягнення біотехнологій.
77. Експрес-діагностика захворювань та біобезпека
78. Біотероризм. Засоби захисту від біозброї.
79. Джерела та типи забруднень довкілля. Біомоніторинг довкілля.
80. Нооетика – як етика інтелектуальної діяльності людини.
81. Гігієнічні аспекти біобезпеки при одержанні та застосуванні нанопрепаратів.
82. Біотехнології в різних сферах життя, їх вплив та попередження розвитку біозагроз.
83. Екологічно чисті продукти дитячого харчування в контексті біобезпеки
84. Біобезпека та екологічний контроль ресурсів
85. Біобезпека науково-дослідної роботи: експеримент та клінічні дослідження.
86. Способи контролю вірусних патогенів в рамках біобезпеки

15. МЕТОДИ ТА ФОРМИ КОНТРОЛЮ

При оцінюванні студентів приділяється перевага стандартизованим методам контролю:

- тестування (усне, письмове);
- структуровані письмові роботи;
- контроль виконання семінарської роботи;
- усне опитування;
- усна співбесіда.
- **Форми контролю:**
 - Попередній (вхідний) контроль слугує засобом виявлення наявного рівня знань студентів для використання їх викладачем на практичному занятті як орієнтування у складності матеріалу. Проводиться з метою оцінки міцності знань та з метою визначення ступеня сприйняття нового навчального матеріалу.
 - Поточний контроль – контроль самостійної роботи студентів щодо вивчення навчальних матеріалів. Здійснюється на кожному практичному занятті відповідно до конкретних цілей теми з метою перевірити ступінь та якість засвоєння матеріалу, що вивчається. На всіх практичних заняттях застосовується об'єктивний контроль теоретичної підготовки та засвоєння практичних навичок із метою перевірки підготовленості студента до заняття. В процесі поточного контролю оцінюється самостійна робота студента щодо повноти виконання завдань, рівня засвоєння навчальних матеріалів, оволодіння практичними навичками аналітичної, дослідницької роботи та ін.
 - Рубіжний (тематичний) контроль засвоєння розділу (підрозділу) відбувається по завершенню вивчення блоку відповідних тем шляхом тестування та/або усної співбесіди та/або виконання структурованих завдань. Тематичний контроль є показником якості вивчення тем розділів дисципліни та засвоєння студентами практичних навичок, а також пов'язаних із цим пізнавальних, методичних, психологічних і організаційних якостей студентів. Проводиться на спеціально відведеному – підсумковому – занятті.
 - Проміжний контроль - полягає в оцінці засвоєння студентами навчального матеріалу на підставі виконання ним певних видів робіт на практичних (семінарських) заняттях за певний період. Проводиться у формі семестрового заліку на останньому практичному (семінарському) занятті в семестрі.
 - Підсумковий контроль здійснює контролюючу функцію, проводиться з метою оцінки результатів навчання на певному освітньо-кваліфікаційному рівні або на окремих його завершених етапах. Проводиться у формі заліку, диференційованого заліку або іспиту з метою встановлення змісту знань студентів за обсягом, якістю та глибиною, а також вміннями застосувати їх у практичній діяльності. Під час підсумкового контролю враховуються результати складання здачі усіх видів навчальної роботи згідно із структурою робочої програми.
- **ПРИМІТКА:** Кафедра визначає форми контролю відповідно до навчального плану з дисципліни.

ОЦІНЮВАННЯ УСПІШНОСТІ ПО ЗАВЕРШЕННЮ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ

Формою підсумкового оцінювання з дисципліни «Безпека життєдіяльності; основи біоетики і біобезпеки» є залік. Підсумкова оцінка базується на результатах оцінювання поточної діяльності та виражається за двобальною шкалою: «зараховано» або «не зараховано». Для проведення ранжування і виставлення оцінки ECTS середній бал поточної успішності з дисципліни конвертується з 12-бальної у 200-бальну шкалу.

Переведення оцінок за поточну успішність з 12-ти бальної шкали у 200-ті бальну шкалу здійснюється наступним чином:

12- баль на	200- баль на
4	116
4,1	117
4,2	118
4,3	119
4,4	120
4,5	121
4,6	122
4,7	123
4,8	124
4,9	125
5	126
5,1	127
5,2	128
5,3	129
5,4	130
5,5	131
5,6	132
5,7	133
5,8	134
5,9	135
6	137
6,1	138
6,2	139
6,3	140
6,4	141

6,5	142
6,6	143
6,7	144
6,8	145
6,9	146
7	147
7,1	148
7,2	149
7,3	150
7,4	151
7,5	152
7,6	153
7,7	154
7,8	155
7,9	156
8	158
8,1	159
8,2	160
8,3	161
8,4	162
8,5	163
8,6	164
8,7	165
8,8	166
8,9	167
9	168
9,1	169
9,2	170

9,3	171
9,4	172
9,5	173
9,6	174
9,7	175
9,8	176
9,9	177
10	179
10,1	180
10,2	181
10,3	182
10,4	183
10,5	184
10,6	185
10,7	186
10,8	187
10,9	188
11	189
11,1	190
11,2	191
11,3	192
11,4	193
11,5	194
11,6	195
11,7	196
11,8	197
11,9	198
12	200

Схвалено на засіданні кафедри медичної біоетики і деонтології

„23” червня 2016 року, протокол № 12

Завідувач кафедри, професор

Н. М. Волкова

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ ТА ВМІНЬ СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ

Оцінювання поточної успішності проводиться за дванадцятибальною рейтинговою шкалою.

Оцінка за практичне заняття вважається позитивною, якщо вона становить 4,0 і більше балів. При цьому враховуються всі види робіт, передбачені методичною вказівкою для студентів при вивченні теми практичного (семінарського) заняття.

Бали	Критерії оцінювання навчальних досягнень студентів
1	Зміст навчального матеріалу не розкрито; допущені грубі помилки у визначенні понять, при використанні термінології;
2	Зміст навчальний матеріал розкритий фрагментарно; наведені елементарні приклади та ознаки процесів; допущені грубі помилки у визначенні понять, при використанні термінології;
3	Зміст навчальний матеріал розкритий фрагментарно; фрагментарно охарактеризовано окремі процеси і поняття біоетики; допущені помилки у визначенні понять при використанні термінології.
4	Розкрито основний зміст навчального матеріалу, але його викладено фрагментарно, дано визначення окремих понять і процесів біоетики; допущені помилки та неточності при використанні наукової термінології, визначення понять.
5	Розкрито основний зміст навчального матеріалу, але його викладено фрагментарно, не завжди послідовно; дано визначення окремих понять і процесів біоетики; охарактеризовано загальні механізми процесів біоетики; допущені помилки та неточності при використанні наукової термінології, визначення понять, не зроблені висновки;
6	Розкрито основний зміст навчального матеріалу, але його викладено фрагментарно, не завжди послідовно; наведені прості приклади; визначення понять недостатньо чіткі, не використані як докази висновки та узагальнення зі спостережень, зроблені висновки не відповідають змісту завдання.
7	Розкрито основний зміст навчального матеріалу; розкрита суть процесів біоетики; визначення понять біоетики неповні; допущені незначні порушення послідовності викладу, неточності при використанні наукових термінів; зроблені неповні висновки.
8	Розкрито основний зміст навчального матеріалу; визначення понять біоетики неповні, допущені незначні порушення послідовності викладу, незначні неточності при використанні наукових термінів; нечітко сформульовані висновки.
9	Розкрито основний зміст навчального матеріалу; визначення понять повні; допущені незначні порушення послідовності викладу, незначні неточності

	при використанні наукових термінів біоетики; чітко сформульовані висновки, використані матеріали лекцій.
10	Повністю розкрито зміст матеріалу в обсязі навчальної програми; проаналізовано і розкрито суть процесів і понять біоетики; встановлені причинно-наслідкові зв'язки; логічно побудовані висновки; використані матеріали лекцій.
11	Повністю розкрито зміст матеріалу в обсязі навчальної програми; оцінені механізми процесів біоетики; обгрунтовані зроблені висновки; використані матеріали додаткової літератури, матеріали до СРС.
12	Повністю розкрито зміст матеріалу в обсязі навчальної програми; охарактеризовано різноманітні механізми процесів, положень і понять біоетики та біобезпеки; чітко і правильно дано визначення і розкрито зміст понять, правильно застосовані наукові терміни біоетики та біобезпеки; показано вміння вирішувати проблемні завдання; будувати обгрунтовані висновки; відповідь повного і може сягати за межі даної завдання, але пов'язана з ним; використані матеріали додаткової літератури, методичні матеріали, які розміщені на Web - сторінках кафедри.

Схвалено на засіданні кафедри медичної біології

„23” червня 2016 року, протокол № 12

Завідувач кафедри, професор

Н. М. Волкова

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ВИКОНАННЯ СЕМІНАРСЬКОГО ЗАВДАННЯ

Бали	Критерії оцінювання
0	Виконання деяких фрагментів семінарського завдання, допущені грубі помилки під час проведення роботи, відсутність пояснення суті і значення семінарської роботи, відповіді на запитання семінарської частини роботи не оформлені.
1 - 3	Виконання завдання до семінарської частини в не повному обсязі, допущені окремі помилки під час проведення роботи, не повністю охарактеризовані етичні цінності і поняття біоетики та біобезпеки, інтерпретація результатів, відповіді до семінарської частини занять оформлені з помилками.
4 - 6	Семінарське завдання виконане не в повному обсязі, зроблені висновки щодо отриманих результатів, відповіді на семінарське завдання з незначними неточностями, у відповідях на запитання до семінарської частини заняття допущені незначні порушення послідовності викладу.
7 - 9	Семінарське завдання виконане повністю, зроблені обґрунтовані висновки, дана повна відповідь щодо етичних засад та значення біоетичних досліджень.
10 - 12	Виконання деяких фрагментів семінарського завдання, допущені грубі помилки під час проведення роботи, відсутність пояснення суті і значення семінарської роботи, відповіді на запитання семінарської частини роботи не оформлені.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ТЕОРЕТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ

Бали	Критерії оцінювання
1	Виставляється у тих випадках, коли студент не розкриває зміст навчального матеріалу.
2	Виставляється студенту, коли він погано орієнтується в навчальному матеріалі, що виявляється шляхом пропонування йому додаткових запитань.
3	Виставляється студенту, коли він фрагментарно розкриває зміст навчального матеріалу, допускає грубі помилки у визначенні понять та при використанні термінології.
4	Виставляється, коли студент орієнтується в основному матеріалі, але не може самостійно і послідовно сформулювати відповідь, спонукаючи викладача пропонувати йому навідні питання.
5	Виставляється студенту, коли він фрагментарно розкриває зміст навчального матеріалу, показує початкову уяву про предмет вивчення.
6	Виставляється студенту, коли він відтворює основний навчальний матеріал, але при його викладенні допускає суттєві помилки, наводить прості приклади, визначення біологічних понять недостатні, характеризує загальні ознаки біологічних об'єктів.
7	Виставляється студенту у випадку, коли він розкриває основний зміст навчального матеріалу; допускає незначні порушення у послідовності викладення матеріалу, при використанні наукових понять та біологічних термінів, нечітко формулює висновки.
8	Виставляється у випадку, коли студент розкриває основний зміст навчального матеріалу; дає неповні визначення понять; допускає неточності при використанні наукових термінів, нечітко формулює висновки.
9	Виставляється студенту, коли він розкриває основний зміст навчального матеріалу; дає повні визначення біологічних понять та термінів, допускаючи

	незначні порушення у послідовності викладення.
10	Виставляється у тих випадках, коли студент виявляє повне знання фактичного матеріалу, вміє аналізувати, оцінювати та розкривати суть біологічних явищ і процесів; встановлювати причинно-наслідкові зв'язки; логічно будувати висновки.
11	Виставляється студенту, коли він показує глибокі, міцні та системні знання в об'ємі навчальної програми, безпомилково відповідає на всі запитання, обґрунтовано формулює висновки, використовуючи матеріали, що виносяться на самостійну роботу студента.
12	Виставляється студенту, коли він самостійно, грамотно і послідовно, з вичерпною повнотою, використовуючи дані додаткової літератури, відповів на запитання з проявом вміння характеризувати різноманітні явища та процеси з позицій біоетики і біобезпеки; чітко та правильно дає визначення та розкриває зміст наукових термінів і понять.

19. ПЕРЕЛІК НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ БАЗОВА (ОСНОВНА):

1. Запорожан В. Н. Біоетика та біобезпека, національний підручник / В. Н.Запорожан, Н.Л.Аряєв. – Київ Здоров'я. –2013. – 454с
2. Запорожан В. М. Біоетика: Підручник / В. М.Запорожан, М Л. Аряєв. – К.: Здоров'я, 2005. – 288 с.
3. Запорожан В. Н. Биоэтика: Учебник / В. Н.Запорожан, Н.Л.Аряев – Одеса: Одесский медуниверситет, 2005. – 295 с.
4. Zaporozhan V. M. Bioethics: Textbook / V. M. Zaporozhan, M. L. Aryayev – Odessa: The Odessa State Medical University, 2008. – 288 с.
5. Запорожан В. Н. Путь к нооетике / В. Н.Запорожан. – Одесса: Одесский медуниверситет, 2008. – 284 с.
6. Управління біоризиками • Посібник з лабораторної біобезпеки • Вересень 2006 року (Неофіційна україномовна версія для використання в навчальному процесі.)
7. . Головка А.М. Біологічна та генетична безпека України [текст] // Міжвід. наук. темат. збірник. «Ветеринарна медицина». – Харків, 2009. – № 92. – С. 10-13.
8. Біозахист — Свобода і відповідальність у дослідженнях (Неофіційна україномовна версія для використання в навчальному процесі.). – 7 травня 2014 р.

ДОПОМІЖНА:

1. Антологія біоетики /[За ред. Ю.І.Кундієва]. – Львів.: БАК, 2003. – 592 с.
2. Андреев Ю.А. Три кита здоровья / Ю.А. Андреев. – СПб.: Изд-во «РЭСПЕКС», 1994. – 382 с.
3. Вековшина С.В. Биоэтика: начала и основания (философско-методологический анализ)/ С.В. Вековшина, В.Л.Кулиниченко. – К. : Сфера, 2002. – 152 с.
4. Етичні комітети. Становлення, структура, функції /[За ред. В.Л.Кулініченка, С.В.Вековшиніної] . – К.: Видавець Карпенко В.М. – 2002. – 243 с.
5. Желібо Є.П. Безпека життєдіяльності: навч. посібник / Є.П. Желібо, Н.М.Заверуха, В.В.Зацарний. – К.: Каравела. – 2002. – 327 с.
6. Завалюк А.Х. Етично-правові аспекти лікарської діяльності в Україні / А.Х. Завалюк, Г.Х.Кривда, І.О.Юхимець. – Одеса, 2008. – 191 с.
7. Законодавство України про охорону здоров'я. – К.: Юріком Інтер, 2000. – 374 с.
8. Запорожан В.Н. Биоэтика в XX столетии: от глобальной биоэтики к нооэтике / В.Н.Запорожан // Интегративна антропологія. – 2004. – №2 (4). – С. 3 – 9.
9. Запорожан В. М. Від біоетики до нооетики /В.М.Запорожан // Вісник НАН України. – 2004. – №12. – С. 22 – 30.
10. Запорожан В. Н. Нооэтика в этическом кодексе медицины XXI столетия // В. Н.Запорожан. - О: ОНМедУ, 2011. – 168 с.
11. Запорожан В.М. Нооетика як новий напрямок соціогуманітарної культури і філософії / В. М. Запорожан // Интегративна Антропологія, 2005. – №1-2(5-6). – С. 3-10